

Människosyn och den ansvariga människan

Inledning till samtalskväll 19 oktober 2015

Vem är du? Vem är jag? Vilka är vi? Hur relaterar vi till varandra? Var är du? Är du här, hemma i dig själv? Eller är du någon annanstans? Ser du mig? Hör du mig? Ser jag dig? Hör jag dig? Lyssnar jag verkligen? Frågorna hjälper oss en bit på väg att reflektera över en människosyn och människans ansvar.

Var och en av oss är kapabel att utföra eller medverka till de värsta grymheter vi kan tänka ut som människor. Var och en av oss är också kapabel till oerhörda självupppoffringar och insatser för en annan människas väl. Somliga människor väljer att se den lidande människan i ögonen och stannar upp för att lindra eller undanröja de faktorer som förorsakar lidandet. Andra människor väljer att inte se den lidande människan över huvud taget och går förbi. Men ingen av oss är född till att göra det goda eller född att blunda för lidandet eller född till att utföra grymheter. Ett moraliskt försvarbart förhållningssätt är inget som förefinns i människan utan någon form för övning. Vårt beteende utvecklas genom hur vi själva blir bemötta under vår uppväxt och om våra föräldrar eller nära vuxna relationer ser, hör och lyssnar på oss i synnerhet när vi är svaga och har misslyckats. Det här kan tyckas självklart, men är det långt ifrån. Ett krigsskadat barn på åtta år har sagt: ”De vet om att jag finns till, men ingen ser mig.” En fotograf såg barnet. Om vi inte kan se och beröra det ansiktet har vi inte rätt att förkunna Guds ord.

Bödlarna i koncentrationslägren var inte bara grymma monster utan många visade också godhet mot sina egna barn. Men de valde att inte se vissa människor. Den aktuella flyktingkatastrofen är inte ny. Syrierna, irakierna, afghanerna, eritreanerna har varit på flykt i många år och varit internerade i fasansfulla flyktingläger i Grekland och på Malta. Vi har valt att inte se dem. Också när nya grupper började sina vandringar norrut valde vi först att blunda. Sen såg vi en liten pojke, död, som flutit i land på en strand i Turkiet. Hela världen såg honom. Och vi såg hans pappa som förlorat hustru, ytterligare en son och den fotograferade pojken. Och bilden sjönk ner till en insikt och väckte vårt svar, vårt ansvar. Det var vanliga människor som valde att se och svara. Våra företrädare, politikerna, tog tid på sig. De valde att se först när deras makt satts ifråga. Och det är svårt att veta om de fortfarande ser flyktingen eller om de ser våra röstsedlar i kommande val. Angela Merkel är en som valt att se och därmed åsidosatte en inhuman och orättfärdig lagstiftning, den så kallade Dublinförordningen. För det kan hon mista makten så småningom, men hon har visat ansvar och det vi kallar för medmännisklighet.

Vi talar ibland om en teologisk antropologi eller en biblisk sådan och det är inom den sfären jag håller mig. Men det är en tolkad och omläst antropologi som ständigt är i dialog med sin samtid och andra vetenskapsområden som också provisoriskt formulerar svar på och ställer nya frågor om vem människan är. Den bibliska och teologiska antropologin utgår från en skapargud som på ett eller annat outgrundligt sätt är upphov till allt liv. Både naturvetarens och teologens svar på livets upphov är provisoriska allteftersom vår kunskap om universums uppbyggnad och människans liv fördjupas. Men frågan om människans varför måste också fördjupas ur ett trosoperspektiv. Det är mitt perspektiv, det teologiska perspektivet. Därmed inte sagt att det överensstämmer med en viss konfessionell lära.

Vem är du? Vem är jag?

Frågan om vem du och jag är hänger intimt ihop med frågan om vem Gud är, vad universum är, vad livet i sig är. Det blir till sist en skrämmande stor fråga där vårt ansvar för varandra växer med insikten om livets storhet och oförutsägbarhet, om livets ständiga förvandling, om materiens och energins expanderande krafter. I 2 Moseboken 3:14 säger Gud om sig själv ”Jag skall bli den jag skall bli”. Gud är således en expanderande Gud, en Gud som lever med tillvarons egen evolution som den franske jesuiten och paleontologen Pierre Teilhard de Chardin hävdade. Han menade att materien aldrig fick stå emot det andliga, det ena var inte större eller mindre än det andra. Han såg det andliga som en central tråd invävd i själva evolutionsprocessen på alla dess nivåer. Han talade om materien som Andens form, och har sagt att ”I materiens hjärta finns världens hjärta, Guds hjärta”.¹

Gud är samtidigt utanför tid och rum. För att handskas med en stundtals kaotisk och oberäknelig tillvaro behöver vi kontrollera den i rumsliga och tidsliga begrepp, annars tappar vi själva fotfästet. Men en gud inom tid och rum blir antropomorf, får mänskligt begränsade drag. Med en antropomorf gud har vi gjort Gud till vår avbild i stället för tvärtom. Det sätt som Gud talar om sig själv i den brinnande busken är som jag tidigare påpekat det avgörande kriteriet för ”vem” den ende Guden är, ”Jag skall bli den jag skall bli”.² Gud är ett dynamiskt vara, någon som relaterar till oss och därför en person om än inte könsrelaterad, och som är i vardande.

I den hebreiska traditionen spelade konungen rollen som Guds representant på jorden inför människosläktet. I samband med att kungamakten försvinner måste Guds representation hållas vid liv. Den första så kallade skapelseberättelsen, den

¹ Citerat i King, Ursula, *The Search for Spirituality, Our global quest for meaning and fulfilment*, Canterbury Press, London, 2009, sid 152; på franska *Le Coeur de la Matière*

² 2 Mos 3:14, *The New Interpreter's Bible, A Commentary in Twelve Volumes, Volume I*, Abingdon Press, Nashville, 1994; note *b* to the New International Version, p. 708, note *a* to the New Revised Standard Version, p. 708, commentary p. 714

yngsta av dem, är en symbol för hur vi, alla människor, blir Guds representanter genom att vi tillskrivs vara skapade till "Guds avbild och likhet".³ Vem representerar Gud för vem? Vem är Gud? Det räcker med att ställa frågan för att vi ska drabbas av ett slags gudsfuktan. Är *du* Guds tilltal till mig? Är *jag* Guds tilltal till dig?

Ser jag min broder och syster?

Ser jag dig som den du är, Guds representant i världen? Ser du mig som den jag är, Guds representant i världen? Ansvar och respekten för den andre och för mitt eget beteende är skrämmande. Precis som Gud ska bli den Gud ska bli, är jag kallad att bli den jag ska bli, är du kallad att bli den du ska bli. Att bli din kallelse, en person med ett namn och en historia. Men du blir inte det du ska bli om jag inte *ser* dig, om jag inte *hör* dig och om jag inte *svarar* dig. Respekt betyder "återsken", men det blir inget återsken om jag blundar eller vänder bort blicken. Det blir inget svar om jag sluter mina öron.

"Herren sade till Kain: 'Var är din bror Abel?' Han svarade: 'Det vet jag inte. Skall jag ta hand om min bror?'"⁴. Som människa och person har vi ansvar för varandra, vi står till svars gentemot varandra, svarar på varandras personlighet, ger varandra en personlighet. Vi är relation, eller så är vi inte alls. En människa utan relationer finns till rent biologiskt, men hon existerar inte som person, som den som får sin kallelse och historia genom att relatera till andra. En människa som utesluts ur gemenskapen, som sätts på undantag, som isoleras, dör, ibland fysiskt, oftast tillintetgörs hon psykiskt. Vi betraktar isoleringsstraff som en form för tortyr. En hel grupp som sätts på undantag gör till sist revolution på ett eller annat sätt också med våld för att deras röster helt enkelt måste få gehör någon gång. Annars är vi inte människor. Martin Buber har myntat uttrycket "I begynnelsen var relationen", och utan relation blir inget liv till.

"Var är din bror Abel? Det vet jag inte. Skall jag ta hand om min bror?" Det är lätt att tillintetgöra en människa, osynliggöra henne, ytterst döda henne. Omintetgör vi våra relationer måste vi få något slags gudomligt skydd för att kunna överleva, som Kain fick⁵. Frånsäger vi oss plikten att svara för vår medmänniska, raderar vi till sist ut oss själva också.

I den abrahamitiska traditionen säger vi att vi en gång ska stå till svars inför Gud. Om Gud är representerad genom vår nästa innebär det att det är vår nästa som vi en gång måste se i ögonen. I Matteus 25:31 ff säger Gud "... jag var hungrig och ni gav mig att äta ..." och så vidare, "Sannerligen vad ni har gjort för dessa minsta, som är mina bröder, det har ni gjort för mig." Var och en av

³ *The New Interpreter's Bible*, Volume I, Abingdom Press, Nashville, 1994; s. 345

⁴ 1 Mos 4:9

⁵ 1 Mos 4:15

oss representerar Gud, vi är Jesu Kristi bröder och systrar, Guds söner och döttrar, och vi står till svars inför varandra. Det är inte fråga om en obestämd framtid, något tillstånd efter vår egen död, utan om här och nu. Vi döms när vi ser varandra i ögonen.

Att se min syster och broder här och nu, inte nödvändigtvis på andra sidan jordklotet, är att visa solidaritet. Påven Johannes Paulus II beskrev solidariteten som en dygd som innebär ”en fast beslutsamhet att ständigt arbeta för det gemensamma goda, det vill säga för vars och ens väl, eftersom vi har ansvar för alla”.⁶

Den teologiska och bibliska antropologin talar om människan som den som har ”förmågan till Gud”, *capax Dei*, vi representerar Gud inför varandra, någon annan representation finns inte. Den konkreta förebilden för de kristna ligger i Jesus Kristus, i hans person och agerande. Genom dopet är de kristna döpta till Kristus. Det är deras djupaste identitet. Denna representativitet får bara mening om vi också relaterar till varandra, verkligen ser och hör varandra. Då ger vi varandra en kallelse, en mening med livet. Det här är en övning, en askes som pågår under hela vårt liv, ”vi ska bli det vi ska bli”. Representativiteten och relationaliteten är inte ett mellanmänniskt förhållningssätt på enbart ett intellektuellt eller psykologiskt plan. Det är förmodligen genom vår kropp som vi starkast relaterar till varandra. Om vi nu verkligen är närvarande i oss själva ...

Var är du?

Vi får gåshud när vi hör Gud ropa på Adam ”Var är du?” En berättigad rysning för den som inser sin litenhet, skuld eller bristande gudslighet. Vi *är* vår kropp, det är inte något vi *har*. Problemet är att vi inte så sällan låter bli att leva med vår kropp, låter hela vår kropp uttrycka våra relationer. Vi förlägger vårt vara alldeles för ofta till huvudet och glömmar bort att resten av kroppen tydligt visar våra känslor och hur vi mår för omgivningen. Hela universum är ett nätverk av fysiska relationer och människans kallelse är att ge uttryck åt denna kosmiska gemenskap. Och uttrycket är genom vår kropp.

Vi ser och hör med hela vår kropp, inte bara med ögonen och öronen. Men vi är sällan närvarande i oss själva, i vår egen materia. Det är genom vår kropp vi kan *mima* vår gudslighet och agera gentemot våra medmänniskor, ge dem mat när de är hungriga. Men vad är det då att mima?

⁶ Ur § 38 i Johannes Paulus II, *Kyrkans omsorg om utveckling och fred, Sollicitudo Rei Socialis (1987)*, Katolsk Dokumentation 17, Katolska Bokförlaget, Uppsala, 1989

Paulus skriver i 1 Kor 4:16 *Mimetai mou ginesthe*, ”Bli mina medmimare”⁷ och i 1 Kor 11:1 ”Mima mig liksom jag mimar Kristus”. Den svenska översättningen använder dels förebild, dels föredöme.⁸ Men det är inte det som Paulus menar. Paulus vill omsätta Jesu budskap i praktiken, i sitt eget kött. Relationen med Kristus, den uppståndne, ska på sikt förvandla Paulus till Kristus själv, han ska bli det han är döpt till, kallad att bli. Det är ett pågående mimande av Kristus ända till dess att gesterna och förhållningssättet helt förvandlar Paulus själv till Kristus. Det är den relationen som Paulus vill förmedla till andra människor, och han bereder vägen för nya möten med, och ett nytt mimande av, den uppståndne, av Gud själv. Tro har här att göra med hur Paulus kan ge mening åt sitt liv genom att så intimt som möjligt ”mima” Kristus. Då ska han bli det han ska bli, som en fulländad avbild av Gud. Det är inte Lagen eller en troslära som kan skänka Paulus denna yttersta mening med livet, utan bara tron uttryckt genom handling. Han ger mening åt sitt liv genom att aktivt ”mima” Kristus i sitt eget sammanhang.

Det är tydligt att mimandet har en djupdimensionell innebörd. Det får inte förväxlas med ”imitera”, att göra likadant som någon annan i betydelsen ”härma”. Varken evangeliernas eller Paulus budskap är att vi ska härma Jesus. Imitera och härma handlar bara om ett yttre påklistrat beteende. Paulus uppmanar till en förändring av vår inre attityd, där vi ska handla som Jesus skulle ha gjort om han varit i vår egen situation, vår tid och vårt sammanhang. En professionell mimare låter handlingen och personligheten uppfylla hans eller hennes eget hela vara. Det ska vara uppenbart vem jag mimar, men jag själv som mimare finns också med där. Paulus mimande ligger nära den klassiska termen ”efterföljelse”. Och mimandet ska hjälpa mig att bli den jag ska bli, att uppfylla min särskilda kallelse som människa, den avbild och gudslighet som varje människa har förmåga till. Påven Johannes Paulus II har talat om kroppen som ett sakrament, ”kroppen gör att vi ser det osynliga”.

Är du här och nu?

Att vara närvarande i tid och rum, i nuet, handlar inte bara om de yttre aspekterna av fysiskt tid och omkringliggande rum. Det handlar återigen om min kropp. Är jag förankrad i min kropp, är jag i balans, kan jag handla utifrån mitt centrum? Lever jag utifrån min historia och mina erfarenheter i riktning mot det jag vill förverkliga? Andliga ledare talar om denna inre balanspunkt i en rad olika bilder. Den heliga Katarina av Siena, död 1380, använder bilden av ”självkännedomens inre cell” och säger att vår andliga väg handlar om att gräva oss ner genom jorden, det vill säga våra bristfälligheter, för att komma till det rum där vi förenas med det gudomliga, oftast uttryckt som en ständigt flödande fontän. Det är utifrån denna medelpunkt som vi agerar som de vi verkligen är

⁷ 1 Kor 4:16

⁸ 1 Kor 11:1

och är närvarande i verkligheten här och nu och inte i ett nostalgiskt förflutet eller i ångest inför framtiden eller i en orealistisk optimism. Den kristna mimen, efterföljelsen, och den ansvarsfulla människan är varken pessimist eller optimist, utan realist.

Tron och vårt ansvar som människor kräver en politisk handlingskraft, att vi tar aktiv del i det vardagliga samhällslivet och ser de medmänniskor som behöver vår uppmärksamhet och vårt handlande. Tron måste så att säga sekulariseras om vi ska ”vara” Guds representanter eller mima Jesus Kristus här och nu. Tron är något dynamiskt och inte ett museiföremål, som framför allt dominikanen Marie-Dominique Chenu skrivit om och som vår nuvarande påve ofta återkommer till. Chenu talade om det ”subversiva minnet”. I en intervju har han förklarat dess innebörd. ”Att återkalla det förgångna, att återvända till källorna är alltid en revolutionär företeelse eftersom vi på det viset återkommer till den skapande kraften. Och det sätter ifråga alla överbyggnader som samlats på varandra under tidens lopp. Inte för att dessa strukturer alltid skulle sakna värde, men vi måste kunna relativisera dem: att återvända till en ursprunglig intuition förvandlar vår syn på det som är för handen. Varje gång vi återvänt till evangeliet, har vi också återvänt till den första kristna gemenskapens ideal.”⁹

Chenu menade att dessa ursprungliga ideal framstår som ett slags myter som vi bygger vidare på, som växer och mognar. Själva ursprungshändelsen är ofta ett marginellt fenomen, men myten gör det till något grundläggande för hela vår självförståelse. Befrielsen från slaveriet i Egypten var en sådan i sig marginell historisk händelse men som sedan blev ur bilden för alla slags befrielser. Men vare sig vi återvänder till befrielsen från slaveriet i Egypten eller till den första kristna gemenskapen så är det omöjligt att stanna där. Då skulle vi göra en arkeologisk rekonstruktion, som varken är befriande eller meningsskapande. De troendes uppgift enligt Chenu är att söka efter en grundläggande inspiration, inte en dokumentation av arkeologiska fakta.¹⁰ I tidskriften *La Vie Intellectuelle* skrev han redan 1937: ”Att göra teologi är att vara närvarande inför uppenbarelsen som ges i kyrkans aktuella liv och i kristendomens aktuella erfarenheter.”¹¹ Guds uppenbarelse ligger alltså inte dogmerna utan i den verklighet vi lever i. Det finns flera meningsskapande berättelser i bibeln som utgör vårt kollektiva subversiva minne om vi verkligen omläser dessa berättelser som en ny uppenbarelse. Följaktligen måste vi befinna oss i världens mitt, i det sekulära, för att där se Guds uppenbarelse ta form, förkroppsligas i våra medmänniskor, här och nu.

⁹ Duquesne, Jacques, *Un théologien en liberté, Jacques Duquesne interroge le Père Chenu*, Centurion, 1975 ; p. 62

¹⁰ Duquesne, op.cit., p. 63

¹¹ Chenu, *Dimension Nouvelle de la Chrétienté*, La Vie Intellectuelle, 53, 1937

Den uppresta människan

Profeten Mika säger att det enda Gud förväntar av oss är att vandra i ödmjukhet, rättfärdighet och kärlek.¹² Då mimar vi Gud. Ödmjukhet har Dag Hammarskjöld tolkat som att inte jämföra sig. Var och en av oss har sin unika kallelse att spegla Gud och mima Kristus på i världen. I vår egen medelpunkt blir vi medvetna om vilka vi är och vad vi ska göra i varje enskilt ögonblick. Ödmjukhet handlar om närvaro och balans. Rättfärdighet är inte rättvisa, det är nästan som motsatsen till rättvisa. Gud är rättfärdig för Gud ger liv i överflöd. Det kan omsättas i mänsklig generositet, men det handlar mer om en attityd än om något materiellt. Är jag generös i min blick på min nästa, i mitt lyssnande på min nästas historia, i min insikt av det jag ser och hör. Är jag generös med min tid och i min omsorg om min nästa? Kärlek är ett svårt begrepp. Men det står nära generositeten och jag översätter det själv med att visa en uppmärksam ömhet och en ömsint uppmärksamhet mot min omgivning. Att ge möjlighet för den andre att börja om i relationen till mig, men också att ge mig själv utrymmet att börja om.

Att gestalta Guds levande skaparord, vårt subversiva minne, är att låta sig komprometteras, smutsa ner sina händer, hela den medmänniska som ligger vid väggkanten. Påven Franciskus talar om att kyrkan måste vara ett fältsjukhus. Vår värld är ett fältsjukhus och det är där som vår människosyn prövas och ansvaret väcks.

Sr Madeleine Fredell OP

¹² Mika 6:8